

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ПРОЦЕСУ ВИВЧЕННЯ ЗАГАЛЬНОПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Євген Прокоф'єв

Національний університет фізичного виховання і спорту України

Анотація:

У статті проаналізовано історико-культурологічний підхід до реалізації принципу історизму в розв'язанні освітньо-виховних проблем. Визначено компоненти формування методологічної культури з урахуванням передових ідей і ціннісних характеристик періодів розвитку педагогічної думки в Україні. Обґрунтовано необхідність зміцнення зв'язку історико-педагогічної науки з реальними проблемами теорії і практики педагогіки.

Ключові слова:

методологічна культура; розвиток педагогічної науки; історичний аналіз; нерозривність періодів; методологія; етапи; прогрес.

Аннотация:

Прокофьев Евгений. **Историко-культурологический подход к процессу изучения общепедагогических дисциплин.** В статье проанализирован историко-культурологический подход к реализации принципа историзма при решении образовательно-воспитательных проблем. Определены компоненты формирования методологической культуры с учетом передовых идей и ценностных характеристик периодов развития педагогической мысли в Украине. Обоснована необходимость укрепления связи историко-педагогической науки с реальными проблемами теории и практики педагогики.

Ключевые слова:

методологическая культура; развитие педагогической науки; исторический анализ; неразрывность периодов; методология; этапы; прогресс.

Resume:

Prokofiev Yevhen. **Historical and cultural approach to the process of studying general pedagogical disciplines.**

The article analyzes the foundations of the methodology which forms the basis of general scientific level of modern methodological culture.

Components of methodological culture have been identified in view of innovative ideas formation and characteristics of the various periods in the development of pedagogical thought in Ukraine. The need to strengthen ties of historical and pedagogical science with the real problems of the theory and practice of science teaching has been substantiated.

Key words:

methodological culture; development of pedagogical science; historical analysis; continuity of periods; methodology; stages; progress.

Постановка проблеми. До культурного соціуму належать саме ті люди, які найбільше відповідають ідеальній моделі соціального замовлення. Теоретично кожне суспільство покладає надії на школу, уважаючи, що саме вчитель має відповідати прогнозованій моделі, передавати набутий досвід, створюючи нові моделі зі своїх учнів. Кожна людина є людиною культури, своєї специфічної культури, яка змінюється в часі та просторі. Але не всі люди є провідниками цієї культури. Нам не слід забувати, що вже перші моделі культурної людини (а ними можна вважати конфуціанську й платонівську) передбачали тривале й цілеспрямоване навчання. Сьогодні ми вважаємо освіту тією сферою, де вчать, або хтось навчається, набуваючи знань шляхом самоосвіти. Такі науки, як педагогіка, історія, етнографія, антропологія тощо доводять, що в епоху первісного суспільства поняття освіта розглядалось як колективна передача цілісного способу життя й відтворення його в процесі передачі від покоління до покоління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз історико-педагогічних досліджень (Л. Вовк, О. Любар, М. Окса, О. Сухомлинська, Г. Троцько та ін.) з питань вивчення загальнопедагогічних дисциплін дав змогу виявити компоненти формування системи знань щодо реалізації принципу історизму, які на сучасному етапі можуть вплинути на загальнонауковий рівень підготовки майбутнього вчителя.

Історико-культурологічний підхід до розв'язання освітньо-виховних проблем – один з фундаментальних, який вимагає розглядати цей процес, як і будь-яке явище, у русі, у динаміці, розвитку, у зв'язку з конкретними соціальними умовами діяльності. Реалізувати принцип історизму - це означає врахувати тенденції розвитку, бачити витоки майбутнього в наявному об'єкті або явищі. Тільки синтезований і узагальнений у відповідних теоретичних поняттях і принципах досвід історії є передумовою сучасного наукового дослідження. Крім того, будь-який позитивний вплив на окремого індивідуума й суспільство має відповідати вимогам часу, ураховувати рівень розвитку цієї окремої людини й той рівень культури, на якому перебуває весь народ. А тому принцип культуровідповідності має бути також закладений у зміст вивчення загальнопедагогічних дисциплін, виражаючись у систематичному оновленні форм і методів освітньо-виховної діяльності, синтезуючись з різними аспектами культури, що характеризує вищий рівень досконалості.

Історико-культурологічний підхід дає можливість моделювати систему вивчення загальнопедагогічних дисциплін, узгоджуючи її з особливостями розвитку середовища, де система є провідним активним компонентом взаємодії, а також дотримуючись принципу ієрархії, який забезпечує відповідну впорядкованість інтегрованої системи й дає

можливість розглядати кожен компонент системи (підсистеми) як рівноправну систему. Тобто історико-культурологічний підхід є одним з механізмів побудови системи викладання загальнопедагогічних дисциплін, забезпечуючи поряд з іншими підходами й принципами системний підхід у процесі загальнопедагогічної підготовки.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення характеристик компонентів формування культури спеціаліста з урахуванням передових ідей і ціннісних характеристик періодів розвитку педагогічної думки в Україні, обґрунтування необхідності зміцнення зв'язку історико-педагогічної науки з реальними проблемами теорії і практики педагогіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Культуру спеціаліста можна схарактеризувати як вираження зрілості й розвиненості всієї системи соціально значущих особистісних якостей, які продуктивно реалізовані в індивідуальній діяльності (суспільно-політичній, професійній, науковій, комунікативній та ін.). Вона є підсумком якісного розвитку знань, інтересів, переконань, норм діяльності й поведінки, здібностей і соціальних почуттів.

1. Система знань та інтересів особистості формує кругозір, який базується на широкому підґрунті інформаційного знання (його показником слугує тезаурус особистості – активний понятійний запас). Кругозір, ерудиція особистості розвиваються в процесі пізнавальної діяльності й у пов'язаній з нею інтелектуальній активності.

2. Система переконань утворює світоглядний рівень культури особистості, який формується на ґрунті інтересів, життєвого вибору й цінностей у процесі аксіологічної діяльності, рефлексії, саморегуляції. Його показник – ідейна позиція особистості. Переконання реалізується у світоглядній активності, що слугує ідейною основою всіх форм активності.

3. Система вмінь і розвинених на цій основі здібностей утворює рівень практичної діяльності, що формується на ґрунті соціальних потреб і настанов у процесі накопичення й реалізації досвіду. Їх показник – продуктивність діяльності.

4. Система індивідуальних норм поведінки й засвоєння методів діяльності утворює рівень регуляції соціальної поведінки особистості, що формується на базі культурних зразків і принципів поведінки через різні форми спілкування й самовиховання. Вони реалізуються в поведінці, а також у творчій активності особистості.

5. Система соціальних почуттів утворює рівень емоційної культури, що формується на базі переживань процесів діяльності

й поведінки особистості й реалізується через емоційну активність.

Отже, культура як інтегрований показник творчого початку поведінки й діяльності складається в єдності й взаємодії всіх складників. Наприклад, тезаурус і кругозір особистості характеризують її пізнавальну наповнюваність інтелектуальним потенціалом. Діапазон інтересів забезпечує рівень духовних потреб. Світогляд зумовлює соціальну спрямованість особистісної культури [3, с. 14–15].

Уміння й здібності становлять широту предметно-практичного й теоретичного досвіду особистості. Прийняті особистістю норми й засвоєні методи діяльності регулюють вчинки та дії. Культура почуттів, що характеризує розвиток і гуманістичну спрямованість емоційної сфери особистості, визначає емоційну насиченість її поведінки й діяльності.

Культура – це світ соціальних прикладів, прикладів поведінки й діяльності. Уже в «Повчанні Мерікара» – пам'ятці єгипетського письма III ст. до н. е. наголошується: «Наслідуй батьків своїх і предків своїх» [2, с. 153]. Навіть визначні люди всі когось наслідували. Розуміння культури й відносно культурної людини пройшло велике випробування. І сьогодні одні повертаються до моделі «культурного фахівця», інші – до моделі «класично освіченої» людини, до моделі, збагаченої культурою мислення й відчуття. Ураховуються моменти як передісторії, так і всієї історії людства.

Учитель може пишатися, що багато людей, які присвятили себе освіті, розуміли її не лише як передачу досвіду, а як основу єдності людини – історії – природи, основу планетарної єдності. Саме так була сформульована максималістська вимога Я. А. Коменського – «учити всіх, усьому, про все» [8, с. 276]. Тому, читаючи лекції з камеральних наук у Ярославському лицей, К. Ушинський вважає за потрібне й можливе в контексті розповіді про географію «Країни Дніпра», її людей та їхні національні особливості: «...цей ландшафт... відображає душу первісного слов'янина. Його пристрасть, нестримну схильність до землеробства, його спокій і повільну натуру, його світлий, прямий характер» [9, с. 78].

Щоб студент уявляв освіту як цілісність, історія педагогіки разом з дисциплінами суспільствознавчого циклу має розкривати проблему соціокультурної детермінації виховних систем, об'єктивну зумовленість їх різноманітності. Без цього принцип історизму не буде провідним регулятивом сучасного педагогічного мислення [1, с. 32]. Усі гуманітарні дисципліни, серед них і педагогіка, покликані разом з передачею фактологічного матеріалу виховувати патріотизм. Тому їх

необхідно розглядати в історико-культурному контексті. Наприклад, можна вивчати історію дореволюційної освіти, підкреслюючи нерівність у здобутті знань, обмеженість змісту освіти, спрямування виховання на потреби буржуазного суспільства тощо. Можна наводити готові кліше, зокрема такі, як висловлювання М. Болдирева, що «школа нового типу в нас і на Заході взагалі безкультурна, ...завдання і способи освіти й особливо виховання в ній співвідносяться винятково з вимогами бюрократичної зручності...». Але не слід забувати, що освіта, її історія багата на подвижництво. Чим принизливішими були умови одержання знань народом, тим більше шукав народ шлях до знань. Чим більше було монархічних перешкод, тим активнішими були пошуки К. Ушинського, М. Пирогова, Л. Толстого [6, с. 146].

1861 року Т. Шевченко видав власним коштом «Буквар» («Букварь южнорусской») і мріяв створити для недільних шкіл підручники з математики, географії, історії, етнографії. З 1888 р. до 1907 року (до офіційного визнання царським урядом «малоросийского наречия») нелегально вчив грамоті за своїм власним підручником «Українська граматики до науки читання й писання» відомий письменник Б. Д. Грінченко.

Історико-культурологічним контекстом освіти початку ХХ століття були ті обставини в суспільному житті, що породили сподвижництво Х. Алчевської, С. Шацького, А. Шанявського. Саме після розгрому Московського та інших університетів Московський міський народний університет (відкритий у 1908 р.) зберіг кращі сили вітчизняної культури. Тут викладали В. Вернадський, П. Блонський, С. Шацький. Крім подвижництва, характерною рисою історико-культурологічного контексту було те, що його творили представники різних національностей, різних віросповідань, а також атеїсти, вихідці з різних верст населення. Саме культурологічний контекст дає зрозуміти, як в умовах класової освіти, відірваності від життя, одна з Київських гімназій дала світові історика Є. Тарле, письменника К. Паустовського, ученого-педагога й психолога П. Блонського.

Сьогодні молодь не сприймає державу в цілому, вона поділяє її на окремі групи людей, а успіхи бачить не в інтегральній міцності, а у відмінності нашого життя від життя в інших країнах. Старе відчуття патріотизму втрачається, а громадянський загальнолюдський патріотизм не поспішає з'явитися. Саме тому нинішнє завдання циклу загальнопедагогічних дисциплін є складним, адже сьогодні необхідно, щоб соціально-економічний прогрес у кожному

регіоні нашої держави супроводжувався прогресом духовним, з опорою на культурну самобутність націй і народностей, а представники національностей, що проживають за межами своїх державно-територіальних утворень, або тих, що їх не мають, одержали б більше можливостей для реалізації національно-культурних запитів у сфері освіти, спілкування, народної творчості. У зв'язку з цим, вивчення дисциплін загальнопедагогічного циклу має бути побудовано з акцентом на народні джерела в історії виховання, оскільки народність була витокком діяльності всіх представників прогресивної педагогіки. Я. А. Коменський, І. Г. Песталоцці, організатори братських шкіл в Україні й Білорусі переймалися долею народу, його духом, культурою, мовою, шукали виходу зі складних суспільних і освітніх ситуацій, брали активну участь у благодійництві. Народність була в основі педагогічних поглядів, практичної діяльності Г. Сковороди, О. Духновича, М. Драгоманова, Т. Шевченка, С. Русової, В. Сухомлинського та багатьох інших.

Учителю необхідні як знання про наявність у свого чи інших народів джерел народної педагогіки, так і вміння зберігати й примножувати їх. Потрібно розглядати паралельно з розвитком зарубіжної та вітчизняної історії педагогіки українську народну педагогіку, її самобутність, зв'язок з іншими культурами, з демократичним самоуправлінням. Тривалий час термін «народна педагогіка» використовувався стосовно виховання лише в «стародавніх східних слов'ян» і в Київській Русі. Право на існування народної педагогіки як явища, її основних концепцій знайшло підтвердження лише в працях 30-х років, але в поле зору педагогічної науки проблеми народності потрапили лише в другій половині 50-х років. У 80-х роках ХХ ст. М. Стельмахович писав, що в народній педагогіці яскраво виділяються дві закономірні тенденції: утвердження й розвиток якісно нових за формою і змістом виховних традицій і відродження в сучасній основі елементів давніх педагогічних традицій [5, с. 307].

Шлях студента від пізнання структури формальної освіти та елементарної грамоти до справжньої культури пролягає через уміння пройти крізь століття в науково-теоретичному, літературному, історичному осмисленні.

Міста України зберігають пам'ять про життя і діяльність Г. Сковороди, М. Пирогова, П. Блонського, Х. Алчевської (м. Харків), А. Макаренка (міста Полтава, Харків, Кременчук, Білопілля), В. Сухомлинського (міста Полтава, Кіровоград, селище Павлиш). На їх честь споруджені музеї, пам'ятники,

відкриті меморіальні дошки, їхніми іменами названі вулиці, освітні установи.

На місці найпершої в Україні школи вищого типу – Острозької академії – є пам'ятний знак, а поруч – музей книги й книгодрукування. До заснованого в 1738 році Переяславського колегіуму запросили в 1753 р. викладати піїтику Г. Сковороду. Нині ця будівля є музеєм, пам'яткою архітектури й водночас ілюстрацією ставлення до освіти в той період в Україні, а також безпосередньо до діяльності Г. Сковороди. Зберігся будинок Кременецького ліцею (1731-1743 рр.), де сьогодні розміщено педучилище. Ніжинський педагогічний інститут працює в будівлях, які пам'ятають існування в цих стінах гімназії вищих наук (1820 р.), фізико-математичного ліцею (1832 р.), юридичного ліцею князя Безбородька (1840 р.), історико-філологічного (1875-1920 рр.) і педагогічного інститутів. Випускниками Новгород-Сіверської гімназії були М. Максимович, К. Ушинський. На часі вивчення діяльності Білоцерківської, Лубенської, Прилуцької, Володимир-Волинської та інших гімназій.

Слід зазначити, що на розвиток сучасної людини впливає безліч чинників. Ще ширша їх палітра залучається до процесу формування вчителя, з урахуванням проблем нового мислення, демократизації, гуманітаризації, гуманізації школи по-новому. У пошуках нових знань і моралі відчувається необхідність як єдності, так і протиставлення.

Історики одностайні в оцінці хрещення Русі як явища прогресивного для поширення письма й освіти, літератури, мистецтва, створення основ культури східнослов'янських народів, але потребує більш досконалого дослідження питання про дохристиянську писемність, культуру, мистецтво аборигенів: чи не була культура аборигенів значно вищою у своєму розвитку, ніж християнство. Через вивчення історії педагогіки ми засвідчуємо також, що монастирі на території середньовічної Західної Європи – породження світових релігій, частково, всупереч ідеї їх виникнення, стали охоронцями грамоти загалом. Характерно, що зародження «моделі культурної людини» відбувалося лише на початку другого тисячоліття й збіглося за часом з зародженням західної системи освіти – від університетів до дитячих закладів. Дослідники-філософи вважають, що християнська модель культурної людини епохи середньовіччя стала довершеною саме в особі університетського вчителя.

Пов'язуючи грамотність, освіту з релігією, необхідно знати, що в Київській Русі при монастирях не лише церковні книги переписувалися, а й були зроблені спроби

відобразити історію, культуру, природу. Цікаво, що актуальні сьогодні питання геліобіології – науки про вплив сонця на біосферу, були зафіксовані у формі спостережень ще на кам'яних глибах і пергаментях, у Києво-Печерському патерику й Новгородському літописі. В історії України були спроби спільного розв'язання проблем освіти й християнської моралі, про що свідчать численні «учительні Євангелія» (збірники проповідей на весь рік на теми євангельських притч, переважно рукописні), що були популярні в XVI – XVIII ст. Але не можна лишати поза увагою той вплив релігії на школу й освіту, який вона чинила, будучи головною ідеологією монархічної держави.

Після 1917 р. релігія й освіта співвідносилися залежно від відносин між церквою і державою. Церква, яка лояльно ставиться до держави, виступає на захист миру та є сподвижником багатьох гуманістичних починань, сприяє через прояви милосердя утвердженню моральних якостей особистості. Але у школи своя світоглядна лінія спрямованості. Її можна чітко простежити, вивчаючи історію школи, щоб визначити спільне в гуманізмі, моралі й відмінності у світогляді. Багато в цьому допоможе вивчення особистостей педагогів, які були глибоко релігійними людьми й водночас уміли використовувати в теорії й на практиці позиції наукового світогляду (Я. А. Коменський, Г. Сковорода, К. Ушинський). Так, зокрема, на сторінках букваря для дорослих Т. Шевченка вміщено тексти Святого Письма [7, с. 237].

Справедливим є положення, що совість, співчуття, щиросердність – витоки моралі, які зі століття в століття утверджують себе в людському світі, і що релігією проповідуються загальнолюдські цінності. Релігія твердить, що джерелом правил моралі є Бог, який їх дав людям. Згідно з науковим поглядом, джерелом моралі є не надприродні сили, а реальні людські стосунки, а релігія є відображенням буття людей. Практика є критерієм істини. Релігійна практика повчальна як позитивними, так і негативними прикладами. Не можна орієнтуватися лише на один її бік, не можна орієнтуватися на однобічні оцінки. Саме об'єктивність підходу, альтернативність оцінок, – як зазначає Л. Вовк, – сприятиме використанню історії релігії як частини історико-культурологічного контексту історико-педагогічної науки та історії освіти [1, с. 37].

Сучасний педагогічний виш має запропонувати схему не лише засвоєння, а й використання знань уже в процесі навчання й педагогічної практики, осмислення їх у єдності дисциплін. Необхідність форми інтеграції знань, її використання зумовлена й проблемою

перебудови вищих навчальних закладів. Ідея трансформації вищої освіти відповідно до еталонів світового інтелектуального ринку для педінститутів може бути реалізована через ідею педагогічних університетів. Ця ідея передбачає зміни саме в збільшенні масиву загальнонаукових знань поряд з професійними. Інтеграція знань сприятиме творчому розподілу матеріалу за окремими змодельованими схемами не для його засвоєння, а для варіативного використання.

Не зупиняючись на методах залучення студента до інтеграції знань, виділимо один з важливих варіантів використання змістовності матеріалу. Студент не завжди психологічно готовий засвоювати всі науки, запропоновані програмою, але через інтеграцію їх з проблемою, що його цікавить, він опосередковано включається й у сприйняття, і в засвоєння. Можна передбачати можливість використання фрагмента інформації, проблеми, обсягу знань, а згодом – і науки в цілому. Інтеграція знань поєднує завдання освіти й пізнання буття, спрямованість на особистість. Саме органічність виключає органічний формалізм, а фахівцеві забезпечує особистісну основу. Спробуємо частково розкрити можливості інтеграції знань у процесі вивчення дисциплін загальнопедагогічного циклу.

Інтеграція потребує розгляду як понять, так і змісту освіти й виховання, оскільки освітою на ранньому етапі людства вважалося відтворення життя поколіннями. Посвята в таємниці життя, тобто освіта первісних людей нами вивчається через етнографію, антропологію тощо. Якщо історія педагогіки розкриває зовнішні методи впливу на людину для її удосконалення, то самі ідеї про людину як самоціль історико-педагогічного процесу, ідеї реального гуманізму розкриваються в процесі інтеграції педагогіки з психологією, з історією філософії, історією культури.

Історичний розвиток теоретичних моделей педагогічної науки свідчить, що педагогіка, подібно до логіки, етики, психології, виходить з філософії, яка сприяла народженню педагогіки як науки. Тому в курсі історії педагогіки є зв'язок між філософією і питаннями виховання й навчання.

Сучасний учитель має високий рівень не лише професійної, а й загальної підготовки. Загальна освіта означає не «всезнайство», а здатність до цілісного мислення, яке охоплює взаємозв'язки окремих галузей знання. Учитель у процесі діяльності інтегрує у своїх практичних діях різні галузі наукових знань, щоб самому розуміти, як розв'язувати економічні й соціальні проблеми, і навчити цього учнів.

Історико-педагогічна наука дає можливість оцінити динаміку розвитку проблеми взаємозв'язку особистості, суспільства й природи через вивчення історії педагогічної думки. Сьогоднішнє життя вимагає особливості рівноваги в системі «людина – суспільство – природа».

Використання педагогічної спадщини минулого допомагає виробити настанови, орієнтації в діяльності людини в ім'я збереження планети, живого життя. Так, наприклад, спадщина А. Макаренка демонструє оригінальний приклад практичної діяльності дитячого колективу, спрямованої на перетворення навколишнього середовища. Вона рекомендує виходити на усвідомлення логіки «людина – природа», на вивчення природи як методу бачення світу, елемента світогляду [7, с. 238]. Рекомендації з використання краєзнавчого принципу наукової роботи допоможуть учителеві в роботі з екологічного виховання. Історико-педагогічні знання можуть бути консолідацією знань з історії та теорії різних наук, а значить, можуть сприяти реалізації особистості в різних напрямках. Інтегруючи знання різних дисциплін з історією освіти, студент обов'язково визнає неоднозначність ролі релігії в суспільстві, в освіті. Можна виділити для цього такі періоди: хрещення Русі, релігія в середньовіччі тощо.

Загальнолюдським показником науки є можливість дослідити самопочуття дитини, починаючи від часу народження й до сьогодні. Допоміжним історико-педагогічним знанням слугуватимуть етнографія, художня література, історія. Ефективність інтеграції знань залежить від рівня їх спрямованості на особистість, на її діяльність.

Простою та зрозумілою в історії педагогіки є оцінка фізичного стану людини, зроблена мислителем XVI ст. Л. Вівесом (його твори вивчав Я. А. Коменський, готуючи свою «Велику дидактику»). Він зазначав: «Здравіє – такий стан тіла, у якому здоровий розум перебуває». Гуманізм такої інтеграції педагогіки та психології, фізіології зумовлений турботою про самопочуття дітей [1, с. 41].

Ураховуючи особливості нинішньої соціокультурної ситуації, необхідно цілеспрямовано й послідовно узгоджувати навчально-виховний процес у вищій з вимогами суспільства. Для цього потрібне різне стимулювання розвитку сутнісних сил майбутнього вчителя, усунення всіх перепон на шляху розкриття його творчої індивідуальності (зокрема непомірної регламентованості навчально-пізнавальної діяльності, обов'язковості вивчення тієї чи іншої дисципліни курсу під керівництвом тільки

призначеного викладача, неможливості навчання за індивідуальними програмами, а отже, невідповідності вишів до здійснення справжньої індивідуалізації виховного процесу, обмеженості вибору спеціалізацій). Велику роль у реалізації окреслених цільових настанов відіграє й специфічне духовне середовище педагогічного вишу, тому завданням, що потребує свого обов'язкового виконання стає створення атмосфери доброзичливості, співробітництва, взаємодопомоги, педагогічної творчості; атмосфери, яка сприяє пробудженню бажання до саморозвитку, самовдосконалення.

Разом з тим, будь-яка з дій, що буде впроваджена, може стати паліативом у тому разі, якщо об'єктом виховних зусиль колективів інститутів не стане сьогоденний студент, якщо не вийде досягти органічної єдності в його духовному розвитку й професійному становленні, а педагогічний процес, який організований у виші, не буде зорієнтований на виховання його загальної та педагогічної культури.

Говорячи про творчу спрямованість підготовки до виховної роботи майбутніх учителів, слід мати на увазі, що «навчити творчості взагалі» неможливо. Але можна й необхідно виховувати схильність до творчої праці. Необхідно формувати ідейну, інтелектуальну, психологічну, естетичну, моральну готовність до творчості. Творча діяльність передбачає активне самовиявлення особистості. Підвищення творчого потенціалу спеціаліста залежить від рівня його забезпеченості елементами творчої діяльності. Виховання в студентів творчого підходу до виховної діяльності в школі передбачає формування відповідної настанови, рівня засвоєння творчих методів і прийомів діяльності.

Але творчість не виникає як така. Необхідною її умовою є усвідомлення мети запланованих дій; зацікавленість у процесі роботи та її кінцевому результаті; наявність вольових зусиль; практична готовність до реалізації мети. Характер і результати роботи з формування творчого підходу до виховної роботи в студентів значною мірою зумовлені змістом навчального матеріалу. На лабораторних заняттях з методики виховної роботи мають бути елементи творчості з усіх видів роботи. Викладачеві слід використовувати інформацію, яка сприяла б формуванню в студентів творчого потенціалу стійкої впевненості в об'єктивній необхідності систематичного професійно-педагогічного самовдосконалення. Органічний взаємозв'язок теоретичної й активної практичної підготовки має, зрештою, втілитися в прояв творчої самостійної діяльності студента й творчої колективної діяльності, що є основними каналами творчої особистості.

У формуванні спеціаліста велика роль належить історико-педагогічній, загальноісторичній підготовці – орієнтація в закономірностях суспільного й педагогічного процесів, розуміння всесвітнього історико-педагогічного процесу, наявність знань з історії вітчизняної школи, народної педагогіки, а також передових педагогічних поглядів, умінь користуватися методами порівняльної педагогіки, працювати з джерелами, рахуватися з фактами, аналізувати їх. Вивчення історії педагогіки сприятиме подальшому виробленню моделі освіти, позбавленої соціальної й культурної однорідності.

Ефективна реалізація цього процесу може здійснюватися на основі умов, визначених В. Куровським:

1) Створення проблемних ситуацій, заснованих на закономірностях проблемного навчання (тобто керування процесом набуття знань і вмінь у проблемній ситуації);

а) визначити розвивальні цілі дисципліни, її розділів і окремих тем;

б) виконати проблемно-логічний аналіз структурування матеріалу, що вивчається;

в) провести психолого-педагогічний аналіз окреслених проблем і визначити окремі пізнавальні завдання (питання);

г) виділена сукупність проблем має бути органічним складником системи підготовки з дисциплін (з урахуванням попередньої підготовки в змісті курсу й витрат часу на його вивчення).

2) Той, хто навчається, має володіти високою мотивацією до реалізації дій і прийомів у процесі виконання проблемного завдання. Для цього необхідні прийоми й методи активізації сприйняття й засвоєння інформації, а також самостійного творчого мислення [4, с. 105].

Потрібно визначити основні положення, яких слід дотримуватися в процесі організації розвитку творчого потенціалу студентів:

1) Спочатку слід обґрунтувати психолого-педагогічні вимоги до створення проблемних ситуацій.

2) Той, хто навчається, має володіти високою мотивацією щодо реалізації діяльності в процесі виконання проблемного завдання.

3) Процес формування творчих умінь має здійснюватися згідно з теорією «поетапного формування розумових дій», обґрунтованою П. Гальперіном, Н. Талізінюю.

4) Найбільш поширеною та ефективною серед групових творчих форм навчання багатьох загальнонаукових і загальнотехнічних дисциплін є імітація певних ігрових ситуацій [4, с. 112].

Пошуки шляхів щодо розуміння людини й людства в єдності й спроби презентувати

відповідно до цього освіти й виховання були характерні для багатьох прогресивних педагогів. Саме ця лінія являє собою безперервну гуманістичну ланку в історії виховання й освіти. У 1904 р. В. Вернадський передбачив, що визначальним у розвитку біосфери буде людське суспільство, а отже, суспільству необхідний розум і мораль, щоб не знищити життя, світ і себе. Розглядаючи шлях усвідомлення людиною свого місця у Всесвіті, необхідно зважувати й на співвідношення цього усвідомлення з вихованістю й з необхідністю виховувати майбутні покоління. Саме на засвоєння нового мислення через виховання й навчання орієнтуються завдання сучасної

середньої, вищої і професійної школи, завдання освіти дорослих [7, с.126].

Висновки. Підсумовуючи викладене в цій статті, наголосимо, що в процесі формування змісту освіти з загальнопедагогічних дисциплін важливо враховувати передові ідеї та ціннісні характеристики періодів розвитку педагогічної думки в Україні. Зміст навчального матеріалу з дисципліни має якнайповніше відповідати профілю спеціаліста, що готується.

Історико-культурологічний підхід дає можливість моделювати, модернізувати систему вивчення загальнопедагогічних дисциплін, узгоджуючи її з особливостями змісту навчального матеріалу, внутрішньо-дисциплінарними й міжпредметними зв'язками.

Список використаних джерел

1. Вовк Л. П. Проблеми актуалізації курсу історії педагогіки. Конспект лекцій для студентів педагогічних інститутів / укл. Л. П. Вовк. – К. : КДПІ, 1992. – 48 с.
2. Коростовцева М. А. Хрестоматія по історії Древнього Востока: учебное пособие: в 2 ч. / под. ред. М. А. Коростовцева, И. С. Кацнельсона, В. И. Кузицина. – М. : Высшая школа, 1980. – Ч. 1. – С. 31–36.
3. Крылова Н. В. Формирование культуры будущего специалиста: мет. пособие. – М. : Высшая школа, 1990. – 134 с.
4. Куровский В. Л. Система дидактичних умов удосконалення процесу навчання: навч. посібник для слухачів ФПК вузів. – К. : ІСДО, 1993. – 192 с.
5. Любар О. О. Історія української школи і педагогіки: навч. посібник / Любар О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. [за ред. О. О. Любара]. – К. : Знання, КОО, 2003. – 450 с.
6. Любар О. О. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / упоряд. О. О. Любар; за ред. В. Г. Кременя. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2003. – 766 с.
7. Окса М. М. Вивчення дисциплін загальнопедагогічної підготовки вчителя у педагогічних вузах України (1917-1991 рр.). – К. : ТОВ «Міжнародна фінансова агенція», 1997. – 315 с.
8. Троцько Г. В. Історія педагогіки / за заг. ред. члена-кор. АПН України, д. пед. наук, проф. Г. В. Троцько. – Харків, 2008. – 545 с.
9. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: в 6-х т. / К. Д. Ушинський. – К. : Держ. учбово-педагогічне вид-во, 1983. – Т. 2. – С. 76.

Рецензент: Троїцька Т.С. – д.філософ.н., професор

Відомості про автора:

Прокоф'єв Євген Геннадійович

e.prokofiev@bigmir.net

Національний університет фізичного

виховання і спорту України

вул. Фізкультури, 1, м. Київ, 03680, Україна

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/nvmdpu.v0i16.1440>

Матеріал надійшов до редакції 13. 05. 2016 р.

Прийнято до друку 14.06.2016 р.

References

1. Vovk, L. P. (1992). *Problems of actualization of History of Pedagogy course. Synopsis of lectures for students of pedagogical institutes*. Kyiv : KDPI. [in Ukrainian]
2. Korostovtseva, M. A. (1980). *A reader on history of Ancient East: study guide: in 2 vol. Vol. 1. Ed. by M. A. Korostovtseva, I. S. Katsnelson, V. I. Kuzischina*. Moscow : Vysshiaia shkola, 31-36. [in Russian]
3. Krylova, N. V. (1990). *Formation of a future specialist's culture: methodical guide*. Moscow : Vysshiaia shkola. [in Russian]
4. Kurovskiy, V. L. (1993). *The system of didactic conditions for improving the process of studies: study guide*. Kyiv : ISDO. [in Russian]
5. Liubar, O. O. (2003). *History of Ukrainian school and pedagogy: study guide*. Kyiv : Znannia, KOO. [in Ukrainian]
6. Liubar, O. O. (2003). *History of Ukrainian school and pedagogy: a reader. Ed. by V. H. Kremen'*. Kyiv : T-vo "Znannia". [in Ukrainian]
7. Oksa, M. M. (1997). *Study of disciplines of a teacher's general pedagogical training at pedagogical universities of Ukraine (1917 – 1991)*. Kyiv : TOV "Mizhnarodna finansova agentsiia". [in Ukrainian]
8. Trotsko, G. V. (2008). *History of pedagogy*. Kharkiv. [in Ukrainian]
9. Ushinskyi, K. D. (1983). *Selected pedagogical works. Works in 6 vol. Vol. 2*. Kyiv : Derzh. uchbovo-pedahohichne vyd-vo. [in Ukrainian]